

СЕКЦІЯ 4 ГЕОГРАФІЧНА ОСВІТА

УДК 378.046-021.64:91-051(477-32)«2018/2023»
DOI <https://doi.org/10.32999/ksu2413-7391/2024-20-8>

Захаров О.О.,
аспірант кафедри географії та екології
Херсонський державний університет
ozaharov@ksu.ks.ua
ORCID: 0000-0002-8430-8656

ОСВІТНІ ЦЕНТРИ І РЕГІОНИ ПІДГОТОВКИ ПРОФЕСІЙНИХ ГЕОГРАФІВ В УКРАЇНІ: ПРОСТОРОВІ І ЧАСОВІ ТРЕНДИ

Підготовка фахівців за географічним напрямом в українських закладах вищої освіти має понад 200-річну історію розвитку. Така підготовка існувала в межах різноманітних спеціальностей у різні проміжки часу. Сучасний перелік галузей знань і спеціальностей, після оновлення у 2017 році, включає спеціальність 106 Географія. У публікації наведено аналіз контингенту здобувачів вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за 2018–2023 роки за даними Єдиної державної бази з питань освіти. Аналіз здійснено в масштабі як центру підготовки, так й областей України та суспільно-географічних регіонів. Станом на 2023 рік підготовка фахівців за цією спеціальністю на бакалаврському рівні вищої освіти здійснюється в 17 ЗВО, що розташовані в 14 областях та м. Київ. Найбільшими центрами підготовки за кількістю здобувачів освіти (близько 50% від загальнодержавного обсягу здобувачів) є університети Києва, Харкова та Львова. Проте на макрорегіональному рівні лідером за обсягом контингенту є Карпатський суспільно-географічний регіон. До того ж він є єдиним, де всі області, що входять до складу регіону, мають освітні програми за спеціальністю 106 Географія.

Встановлено, що загальною особливістю розміщення ЗВО, в яких готують фахівців за спеціальністю 106 Географія, є тенденція «1 область – 1 ЗВО». Винятки становлять тільки Чернігівська та Закарпатська області, де налічується два відповідних ЗВО. Коливання коефіцієнту територіальної концентрації здобувачів вищої освіти за регіонами відбувається в межах від 0,23 до 3,32. У понад 40% (7 із 17 ЗВО) рівень концентрації здобувачів освіти становить більше 1. Це свідчить про майже рівномірний розподіл здобувачів спеціальності 106 Географія. Визначено, що освітні програми, назва яких відображає фокус освітньої програми, є більш популярними, ніж програми, що містять тільки назву спеціальності.

Ключові слова: географія, географічна освіта, освітня програма, заклад вищої освіти, освітні центри.

Zakharov O.O. Educational centers and regions of training of professional geographers in Ukraine: spatial and temporal trends

The education of specialists in geography in Ukrainian higher education institutions has a 200-year history of development. Such education existed within various specialties at different times. The current list of fields of knowledge and specialties, after being updated in 2017, includes specialty 106 Geography. The publication provides an analysis of the contingent of higher education students of the first (bachelor's) degree of higher education for 2018–2023 according to the Unified State Database on Education. The analysis was carried out on the scale of both the education center and the regions of Ukraine and socio-geographical regions. As of 2023, the training of specialists in this specialty at the bachelor's degree of higher education is carried out in 17 higher education institutions located in 14 regions and the city of Kyiv. The largest education centers in terms of the number of applicants (about 50% of the total number of applicants) are the universities of Kyiv, Kharkiv, and Lviv. However, at the macro-regional level, the Carpathian socio-geographical region is the leader in terms of the number of students. Moreover, it is the only one where all the oblasts that make up the region have educational programs in the specialty 106 Geography.

It has been established that the general feature of the location of higher education institutions that train specialists in the specialty 106 Geography is the trend of “1 region – 1 higher education institution”. The only exceptions are Chernihiv and Zakarpattia regions, where there are two relevant higher education institutions. The coefficient of territorial concentration of higher education students by region varies from 0.23 to 3.32. In more than 40% (7 out of 17 higher education institutions), the level of concentration of applicants is more than 1. This indicates an almost even distribution of applicants for the specialty 106 Geography. It has been determined that degree programs, the name of which reflects the focus of the educational program, are more popular than programs that contain only the name of the specialty.

Key words: geography, geographical education, educational program, educational programme, higher education institution, educational centres.

Постановка проблеми. У дослідженнях останніх років (Дронова та ін., 2023; Мальчикова та ін., 2022) обґрунтовано, що українська географія формується в складних умовах становлення державності, глибоких політичних та економічних реформ, геополітичного та військового протистояння російській агресії, що ставить перед географами багато нових проблем, які потребують осмислення та вирішення. При цьому наголошується, що географічна наука ще недостатньо відповідає сучасним запитам суспільства в географічній інформації та географічних знаннях. Фундаментом для розвитку географічної науки в країні є система підготовки професійних географів як складова частина географічної освіти. Зміст та структура освітніх програм за фаховими географічними освітніми програмами стає основою системи професійної підготовки географів.

У 2017 році згідно з постановою Кабінету Міністрів України від 1 лютого 2017 р. № 53 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266» у переліку галузей знань і спеціальностей відновилась спеціальність 106 Географія. Відповідно до цього актуальним є аналіз територіального розподілу центрів підготовки фахівців за спеціальністю 106 Географія (Постанова, 2017).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Вітчизняними вченими тема підготовки фахівців за географічними спеціальностями проаналізована з різних точок зору. Так, у дослідженнях зазначається, що у 2012 році в Україні існувало 27 закладів освіти, які готували фахівців за напрямом «Географія» (Лозинський, 2012). На той момент деякі ЗВО мали великий досвід підготовки відповідних фахівців, а деякі тільки розпочинали впроваджувати цей напрям. Тож потреба в кількісному та якісному аналізі географічної освіти

постала не тільки на рівні держави, а й на рівні окремих закладів освіти (Булава та ін., 2014). Відмінності в підходах викладання між університетами спонукають до досліджень різних аспектів цієї підготовки (практичний складник, використання окремих методів тощо) (Данільченко та ін., 2018; Бережний та ін., 2017, Вішнікіна та ін., 2016).

У закордонних джерелах також активно розглядаються питання як просторової диференціації географічної освіти та формування так званих «географічних пустель» (Jones et al, 2018), так і методологічних підходів та їх впливу на результативність навчання. Так, наприклад, досліджується використання методу дискусій у географічній освіті (Puttic, 2022), використання сучасних технологій (van der Schee, 2012) та ГІС-технологій (Fargher, 2018). під час викладання, взаємодія географії з іншими галузями знань (Stoltman, 2012).

Вивчення таких особливостей є важливим, адже «географія розвивається як дисципліна, коли її дослідники розглядають альтернативні погляди на те, як люди здобувають і розвивають свої географічні знання, навички та перспективи та погляди» (Davidson et al, 2023).

Ураховуючи вищезазначене, актуальним є дослідження сучасної просторової диференціації географічної освіти станом на тепер. **Метою дослідження** є дослідити просторові особливості мережі центрів підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня за спеціальністю 106 Географія. Методологічну основу дослідження становив проведений раніше аналіз освітніх програм з підготовки викладачів географії (Мальчикова та ін. 2022).

Виклад основного матеріалу. Станом на квітень 2023 року за даними Єдиної державної бази з питань освіти (ЄДЕБО) в Україні існувало 17 університетів, в яких наявні освітні програми (далі – ОП) за спеціальністю 106

Географія першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. З огляду на таку кількість актуальним є просторово-часовий аналіз змін контингенту здобувачів цих закладів вищої освіти (ЗВО) за ОП відповідної спеціальності.

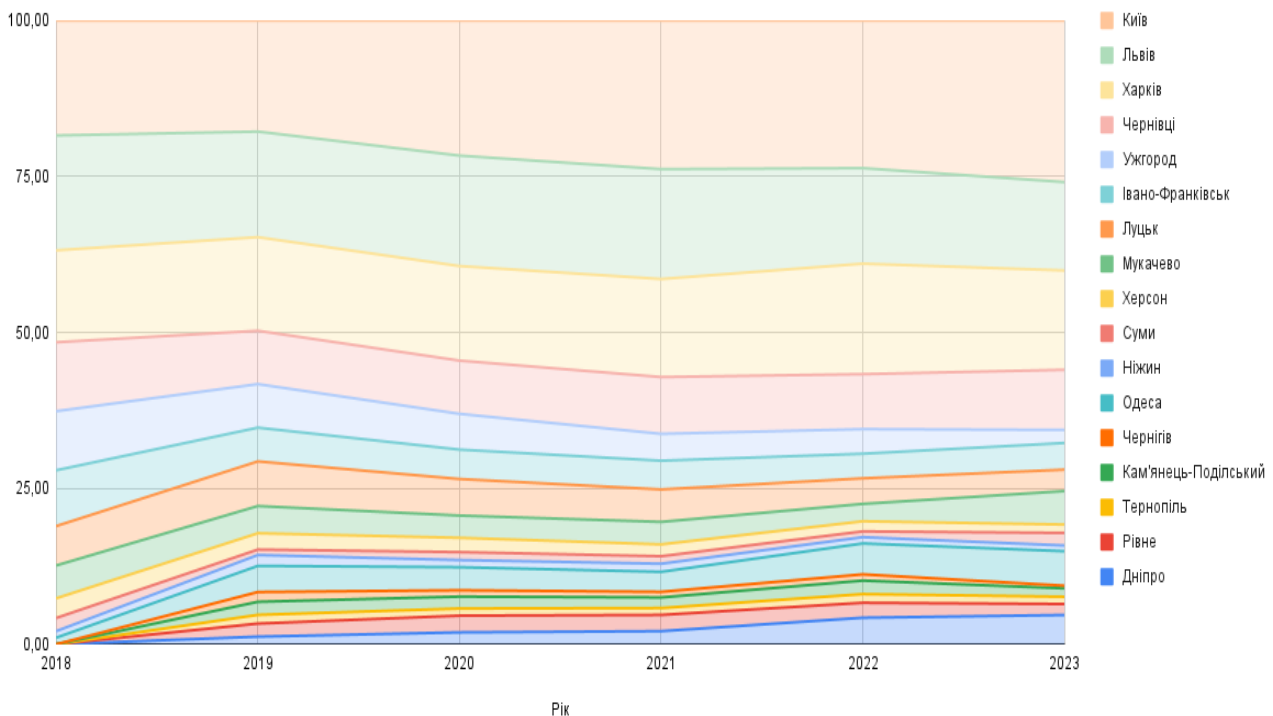
Важливим є те, що така кількість сформувалась не одразу та не була усталеною. Так, у квітні 2018 року (наступного року після започаткування спеціальності) нараховувалось 13 центрів підготовки відповідних фахівців. У 2019 році додалось ще 4 ЗВО: Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, Національний університет водного господарства та природокористування, Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка.

Усі університети, окрім останнього, вписуються в загальну тенденцію та є єдиним центром підготовки за спеціальністю 106 Географія в області. Винятком є лише Чернігівська та Закарпатська області, що налічують 2 ЗВО, в яких наявні відповідні ОП. Слід зазначити, що в Україні є 11 областей, в яких підготовка фахівців за спеціальністю 106 Географія на

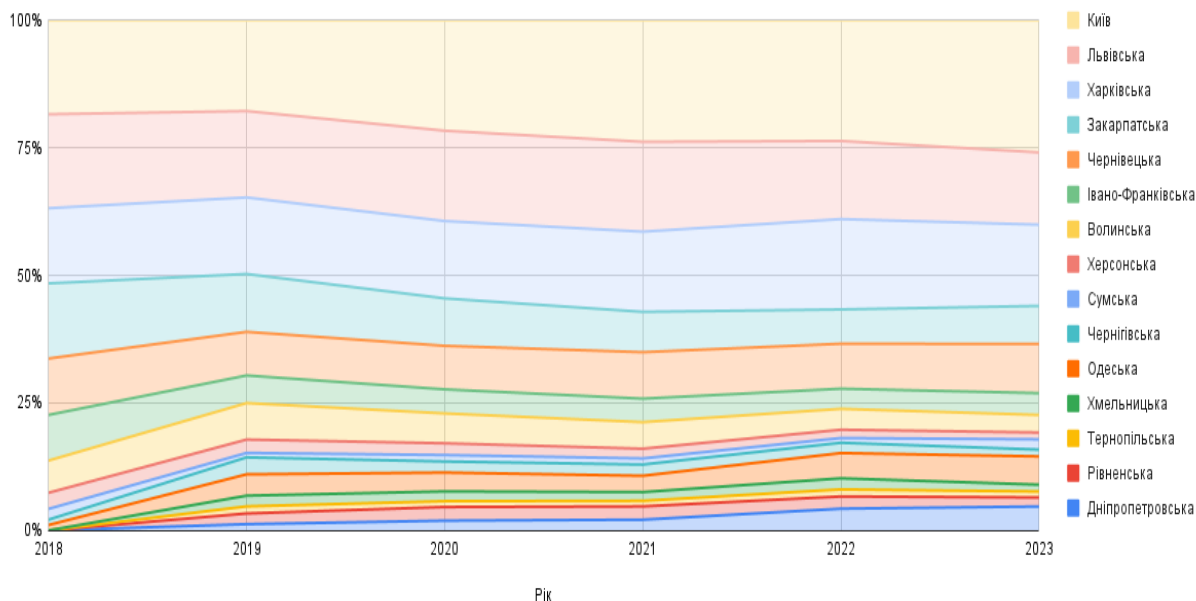
бакалаврському рівні вищої освіти не відбувається. Це Полтавська, Черкаська, Кіровоградська, Вінницька, Житомирська, Донецька, Луганська, Запорізька, Миколаївська, Київська області та АР Крим. Ймовірно, це зумовлено оточенням відповідних областей потужними центрами з підготовки фахівців у галузі географії. Як бачимо, розподіл закладів з підготовки фахівців є доволі нерівномірним.

Окремого аналізу потребує «вагомість» кожного центру та області в підготовці фахівців, що, на наш погляд, можна виміряти відсотком контингенту відносно загальної кількості здобувачів освіти у країні (рис. 1, 2).

Як бачимо, існує загальна тенденція до концентрації здобувачів у трьох центрах: Київ, Львів та Харків. Вони зосереджували від 49,5% до 57,1% загальнодержавного контингенту спеціальності в різні роки. Та ж ситуація зберігається і в разі масштабування до рівня областей. Однак під час аналізу розподілу контингенту за областями слід відзначити, що Закарпатська область через наявність двох центрів підготовки певний час (з 2018 по 2020 рр.) випереджала Чернівецьку область за часткою контингенту.

Рис. 1. Контингент здобувачів спеціальності 106 Географія першого (бакалаврського) РВО в розрізі центрів підготовки (за даними Єдиної державної електронної бази з питань освіти, 2024)

Рис. 2. Контингент здобувачів спеціальності 106 Географія першого (бакалаврського) РВО в розрізі областей (за даними Єдиної державної електронної бази з питань освіти, 2024)

Аналіз динаміки частки здобувачів вищої освіти в основних центрах підготовки показує, що їх лідерство спостерігалось протягом усього часу. Так, Київ зосереджував від 17,8% до 25,9% здобувачів освіти. Зменшення його частки відбулось лише у 2019 році, що можна пояснити появою нових центрів. Львів та Харків також утримували лідерство протягом усього періоду, однак у 2022 році Харків випередив Львів та став другим за рівнем контингенту центром підготовки в Україні.

Наступним кроком став аналіз кількості здобувачів вищої освіти за регіонами. За основу було взято регіоналізацію за редакцією Ф.Д. Заставного (рис. 3).

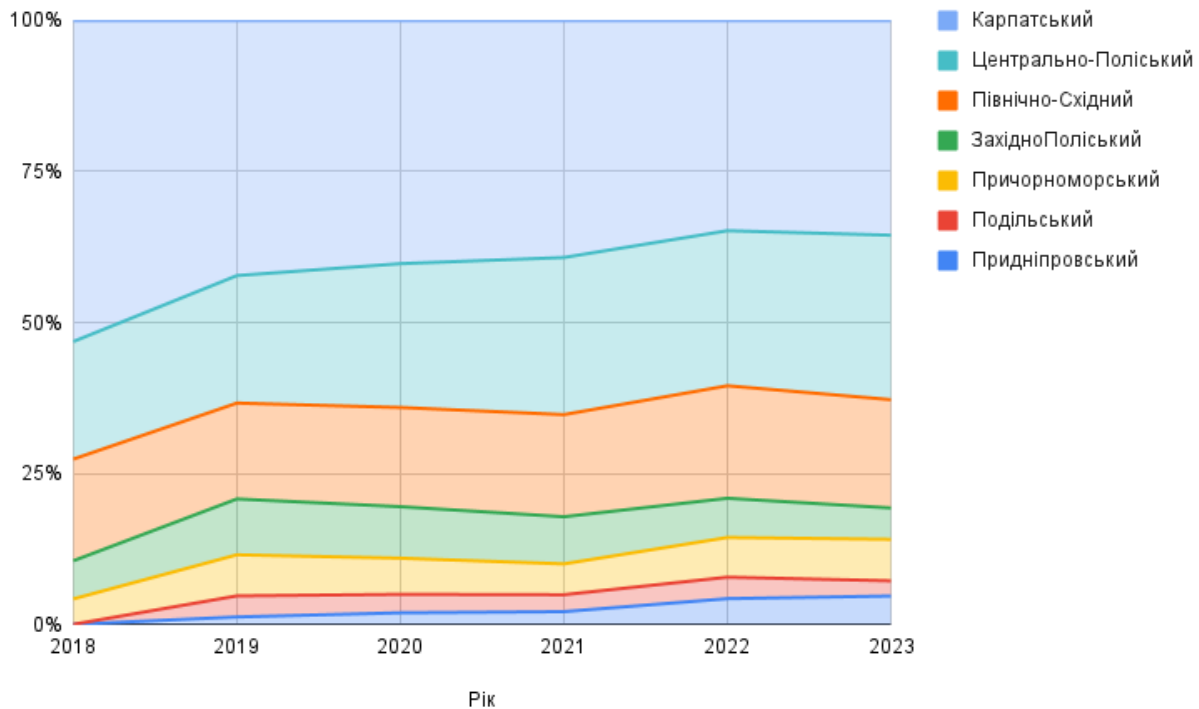
Серед 9 регіонів центри підготовки здобувачів за спеціальністю 106 Географія присутні в 6-ти. Найбільшу частку здобувачів освіти концентрує Карпатський регіон. Цікаво, що лише в ньому всі області, що входять до складу, мають відповідні освітні програми. Однак частка Карпатського регіону з роками втрачається, а Центрально-Поліського, навпаки, зростає. Ураховуючи, що до складу останнього входять Київська, Житомирська та Чернігівська області, виявлена тенденція також підтверджує збільшення рівня концентрації здобувачів освіти в м. Київ.

Окрім цього, було проаналізовано частку контингенту спеціальності 106 Географія до загального контингенту здобувачів освіти за першим (бакалаврським) рівнем вищої освіти в межах окремого ЗВО. Середній показник за 17 ЗВО становив 0,94%. Розрахувавши рівень концентрації (% здобувачів окремого ЗВО/ середнє значення відсотка здобувачів), ми дійшли висновку, що цей показник коливається в діапазоні від 0,23 (Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка) до 3,32 (Мукачівський державний університет). У 10 ЗВО з 17 рівень концентрації становить менше 1, а в інших – більше 1.

Освітні програми можна розділити на дві групи:

- ОП, у назві яких міститься лише назва спеціальності;
- ОП, у назві яких міститься певний напрям підготовки (наприклад, Географія рекреації та туризму).

Освітніх програм першої групи налічувалось 14 (42 % від загальної кількості), ОП другої групи – 20 (58 % від загальної кількості). Аналіз контингенту на цих ОП (станом на квітень 2024 року) показав, що програми, в назвах яких чітко визначено фокус освітньої програми, є більш популярними (776 здобувачів проти 377).

Рис. 3. Контингент здобувачів спеціальності 106 Географія першого (бакалаврського) РВО в розрізі суспільно-географічних регіонів (за даними Єдиної державної електронної бази з питань освіти, 2024)

Висновки. Отже, в результаті дослідження можна зробити такі висновки:

- підготовка фахівців за спеціальністю 106 Географія станом на 1 квітня 2023 року наявна в 14 областях та м. Київ;
- загальною особливістю розміщення ЗВО, в яких готують фахівців за спеціальністю 106 Географія, є тенденція «1 область – 1 ЗВО». Винятки становлять тільки Чернігівська та Закарпатська області, де налічується два відповідних ЗВО;
- за обсягом контингенту, що навчається на ОП зазначеної спеціальності, можна виокремити 3 головні центри підготовки: Київ, Львів та Харків. Вони концентрували від 49,5% до 57,1% здобувачів у різні роки;
- під час поділу на суспільно-географічні регіони лідером за обсягом контингенту є Карпатський регіон. До того ж він є єдиним, де всі області, що входять до складу регіону, мають освітні програми за спеціальністю 106 Географія;
- коливання коефіцієнту територіальної концентрації здобувачів вищої освіти за регіонами відбувається в межах від 0,23 до 3,32. У понад 40% (7 з 17 ЗВО закладів) рівень

концентрації здобувачів освіти становить більше 1. Це свідчить про майже рівномірний розподіл здобувачів спеціальності 106 Географія;

- освітні програми, назва яких відображає фокус освітньої програми, є більш популярними, ніж програми, що містять тільки назву спеціальності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Davidson, J., Jones, C., Johnson, M., Yildiz, D., & Prahalad, V. (2023). Renewing the purpose of geography education: Eco-anxiety, powerful knowledge, and pathways for transformation. *Geographical Research*, 61(4), 429–442. <https://doi.org/10.1111/1745-5871.12603>
2. Fargher, M. (2018). WebGIS for geography education: Towards a GeoCapabilities approach. *ISPRS International Journal of Geo-Information*, 7(3), 111. <https://doi.org/10.3390/ijgi7030111>
3. Jones, M. C., & Luna, M. (2018). Geography Deserts: State and Regional Variation in the Formal Opportunity to Learn Geography in the United States, 2005–2015. *Journal of Geography*, 118(2), 88–100. <https://doi.org/10.1080/00221341.2018.1521463>
4. Puttick, S. (2022). Geographical education I: fields, interactions and relationships. *Progress in Human Geography*, 46(3), 898–906. <https://doi.org/10.1177/03091325221080251>

5. van der Schee, J. (2012). Geographical education in a changing world. *J-READING Journal of Research and Didactics in Geography*.
6. Stoltman, J.P. (2012). Perspective on geographical education in the 21st century. *J-READING Journal of Research and Didactics in Geography*.
7. Бережний, В.А., Костріков, С.В., & Сегіда, К.Ю. (2017). ГІС: перспективи університетського навчального процесу в річизі інформатизації географічної освіти. *Проблеми сучасної освіти*, (4). [Berezhnyi, V. A., Kostrikov, S. V., & Segida, K. Y. (2017). GIS: perspectives of the university educational process in the context of informatization of geographical education. *Problems of modern education*, (4). (In Ukrainian)].
8. Вішнікіна Л.П., Діброва І.О. (2016) Ретроспектива розвитку компетентнісної географічної освіти. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, (IV (43)) [Vishnikina L.P., Dibrova I.O. (2016) Retrospective of the development of competence-based geographical education. *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology*, (IV (43)) (In Ukrainian)]
9. Булава Л.М., Шевчук С.М., Мащенко О.М. (2014) Географічна освіта в контексті історії Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (1914–2014 роки). *Полтава*, 151 с. [Bulava L.M., Shevchuk S.M., Mashchenko O.M. (2014) Geographical Education in the Context of the History of V.G. Korolenko Poltava National Pedagogical University (1914–2014). *Poltava*, 151 p.]
10. Данильченко О., Корнус О., Корнус А., Сюткін С., Нешатаєв Б. (2018). Практична підготовка географів: стан і проблеми. *Проблеми безперервної географічної освіти і картографії*, (27), 28–34. [Danylchenko, O., Kornus, O., Kornus, A., Siutkin, S., & Neshataev, B. (2018). Practical Training of Geographers: Status and Problems. *Problems of continuing geographical education and cartography* (27), 28–34. (In Ukrainian)].
11. Дронова О.Л., Маруняк Є.О., Руденко Л.Г., Топчієв О.Г. (2023) Імідж і місія географічної науки в Україні. *Український географічний журнал*, (3), 3–11. [Dronova OL, Maruniak EO, Rudenko LG, Topchiev OG (2023) Image and mission of geographical science in Ukraine. *Ukrainian Geographical Journal*, (3), 3–11. (In Ukrainian)] <https://doi.org/10.15407/ugz2023.03.003>.
12. Єдина державна електронна база з питань освіти. <https://info.edbo.gov.ua/> (Дата звернення: 20.04.2024) [Unified state database on education. Retrieved from: <https://info.edbo.gov.ua/>. (Date of access 20.04.2024)]
13. Лозинський Р.М. (2012) Географічна освіта у вищих навчальних закладах України. *Географія та туризм*, (19), 298–305. [Lozynsky R.M. (2012). Geographical education in higher educational institutions of Ukraine. *Geography and Tourism*, (19), 298–305. (In Ukrainian)]
14. Мальчикова Д.С., Мезенцев К.В. (2022) Публічний імідж географії в контексті трансформації стандартів базової середньої освіти: досвід України і світу. *Український географічний журнал*, (1), 53–63. [Malchikova D.S., Mezentsev K.V. (2022) The public image of geography in the context of the transformation of basic secondary education standards: the experience of Ukraine and the world. *Ukrainian Geographical Journal*, (1), 53–63. (In Ukrainian)] DOI: <https://doi.org/10.15407/ugz2022.01.053>
15. Мальчикова Д.С., Молікевич Р.С., Захаров О.О., Борис У.З. (2022) Освітні програми підготовки вчителів географії: зміст, структура, реалізація автономії університетів. *Науковий вісник Херсонського Державного Університету. Серія Географічні науки*, (17), 62–72. [Malchykova DS, Molikeyvch RS, Zakharov OO, Borys UZ (2022) Educational programs for the training of geography teachers: content, structure, implementation of university autonomy. *Scientific Bulletin of Kherson State University. Series Geographical Sciences*, (17), 62–72. (In Ukrainian)].
16. Постанова Кабінету Міністрів України від 1 лютого 2017 р. № 53 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266». <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53-2017-%D0%BF#n2> (Дата звернення: 20.04.2024) [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 1, 2017 No. 53 “On Amendments to the Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 29, 2015 No. 266” Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53-2017-%D0%BF#n2> (Date of access 20.04.2024)].

Стаття надійшла до редакції 04.06.2024.

The article was received 04 June 2024.